

ELEMENTE MAGICE LEGATE DE TRATAMENTUL HEMORINIEI

SILVIA CIUBOTARU

Terapeutică populară îmbină actele curative propriu-zise cu cele magice. Din această cauză, cercetările de etnoiatrie impun necesitatea abordării corelate, simultane, a empiricului cu magicul. Dacă prima categorie oferă motivații clare, virtuțile curative ale remediilor putând fi verificate imediat, în ceea ce privește a doua situație invocată intervin numeroase necunoscute, legate de faptul că anumite reprezentări magice arhaice și-au pierdut motivațiile inițiale. Relicte ale animismului, ale totemismului și ale tabuurilor primitive alcătuiesc substanța amalgamată a actelor tradiționale de magie.

Maladii mai puțin primejdioase din punctul de vedere al riscului posibil (incumbat), cel puțin în forma lor cea mai cunoscută, impulsionează reactivarea unor practici medicale arhaice din fondul pasiv al memoriei colective. Așa se întâmplă în cazul hemoragiilor nazale, când, după ce suferindul este așezat cu fața în sus și i se acordă îngrijirile adecvate (comprese cu apă rece și oțet, instilații cu ceai de pelin și cu fiertură din rădăcini de urzică, inhalatii cu fum din coji de ouă etc.), se recurge la două gesturi rituale cu o semnificație aparte.

După cum indică informațiile existente în fondurile *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB)*¹, culese în intervalul de timp cuprins între anii 1970 și 1990 din peste 500 de localități rurale, se obișnuiește adesea, ca un remediu suplimentar, să se „ascundă” câteva picături din sângele hemoragic. Locul ales pentru efectuarea acestei practici este, de cele mai multe ori, *pragul casei*. Se face o gaură în pragul ușii de la intrarea în locuință și se pun acolo trei picături de sânge, după care se astupă orificiul cu un dop de lemn (Lipova și Godinești–Bacău, Bălțați–Iași). În același timp cu închiderea locului, descântătoarea spune: „Când a sări dopul, atunci și mai curgî sânge din nasu lui cutare” (Huruiesti–Bacău). Uneori, pe lângă sânge, se mai pun în gaura respectivă: piper, tămâie și păr de pe cap (Băsești–Bacău).

În alte cazuri, după pecetluirea picăturilor de sânge, pacientul era așezat pe prag cu fața în sus (Parincea–Bacău). De regulă, pragul se găurește cu sfredeliul

¹ Documentele etnologice utilizate (răspunsuri la *Chestionarul folcloric și etnografic general*) vor fi menționate prin indicarea localității și a județului.

duminică dimineța, până a nu răsări soarele, după care se pun înăuntru „9 chicușuri di sânge” (Vulturești–Vaslui) și se bate deasupra „un ciocan di popușoi sau un bățu” (Gohor–Galați). Alteori, „Faci trii găuri cu sfredelu în prag și pui trii chicături di sânge și pui dop di lemn ș-astuchi” (Pogonești–Vaslui). În câteva localități din părțile sudice ale Moldovei, orificiul care adăpostește picăturile de sânge este închis cu ajutorul unui cui de fier (Praja–Bacău, Țepu–Galați). Mai rar, locul respectiv se încercuiește: „Se bate o potcoavă de cal în pragu ușii, să curgă sângele acolo” (Buciumeni–Galați).

Un alt reper spațial, utilizat pentru adăpostirea sângelui hemoragic, se află în preajma focului domestic: „Se scoate o cărămidă din vatra sobei. Sângele ce-i picură să cadă pe locul unde a stat cărămida. Se pune la loc cărămida cu cealaltă față și se lipește acolo” (Dărmănești–Bacău). În părțile Neamțului, practica are altă modalitate de înfăptuire: „Scoț din vatră un cărbuni di fag și stai și curgă trii chicușuri di sânge pi cărbuni” (Ceahlău–Neamț). Prin alte locuri există credința că, dacă lași să cadă câteva picături de sânge pe jăratecul din vatra cu plită, hemorinia se oprește imediat (Ciorani–Vrancea). Într-o altă așezare vrânceană (satul Răiuți, comuna Reghiu), cărbunele pe care s-au picurat trei stropi de sânge se îngroapă în pământ, după care se rostește formula următoare: „Când va ieși tăciunele, atunci să mai curgă sânge” (AFMB, *Chestionar*). Tot pentru a stopa hemoragia nazală, se caută o piatră „fulgerată” (găurită de fulger), prin orificiul căreia trebuie să curgă trei picături de sânge (Vlădești–Galați).

Îngroparea rituală a sângelui are drept scop oprirea procesului nociv pentru organism prin întreruperea simbolică a fluxului hemorinic. Substanță pneumatică, purtătoare de forță vitală, sângele nu trebuie risipit, pentru că, potrivit mentalității arhaice, o dată cu el se pierde și sufletul celui bolnav. Pe lângă valoarea tămăduitoare, inhibatoare, a gestului de a ascunde o parte din sângele hemoragic, se evidențiază supraviețuirea credințelor legate de sufletul exterior corpului. Între sângele din corpul suferindului și cel pe care îl pierde prin hemoragie există o relație simpatetică, greu de sesizat de către omul contemporan, dar simțită la nivelul subconștientului de țărănul satului tradițional.

Pragul casei constituie recipientul cel mai adecvat pentru a adăposti sufletul uman înglobat în picăturile de sânge. Limită la trecerea din casă către lumea de afară, din mediul familial în cel comunitar, pragul este un spațiu încărcat de o putere numinoasă, care favorizează protecția. Din cele mai vechi timpuri, pragul a fost considerat un loc sacru (vezi gr. *abaton* = „care nu trebuie călcat”). Așa cum sublinia Jean-Jacques Wunenburger, „Curtea din față a unui templu (*pronaos*-ul grecesc) sau pragul clădirilor dispun de potențialități speciale: romanii interziceau staționarea pe pragul unei porți, a doua piatră din fața templului din Ierusalim era interzisă străinilor”² etc. La români, pragul, sub care altădată se îngropau placentele

² Jean-Jacques Wunenburger, *Sacral*. Traducere, note și studiu introductiv de Mihaela Căluț. Postfață de Aurel Codoban, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 64.

și căițele nou-născuților, constituie incinta sufletelor strămoșești, locul pe unde se poate comunica între cele două lumi.

Focul din vatră și cărbunii încinși purifică morbul hemoragic. Forța ignee acționează mai eficient în spațiul vetrei, care, pe planul mentalității populare, constituie inima incintei domestice, locul unde se adună, alături de cei vii, spiritele străbune. Vatra favorizează supraviețuirea alimentară și protecția, dar, în același timp, păstrează o *legitimare supranaturală*³. Tăinuit în spatele cărămizilor vetrei, principiul vital al sângelui va fi adăpostit și va aduce în sprijinul bolnavului – ca urmare a unei logici hierofanice – pe una dintre divinitățile casnice, ocrotitoare ale familiei.

Îngroparea sângelui în pământ se înscrie în șirul de practici prin care boala este transmisă altui mediu decât cel uman. În lucrarea sa *Folklorul medical român comparat*⁴, I.-A. Candrea semnalează această modalitate de a scăpa de anumite maladii (friguri, epilepsie, sprietură, buboiaie) prin înhumarea unor obiecte care au venit în contact cu bolnavul (păr și unghii, haine etc.) la o răspântie sau la un hotar. În cazul altor boli, cum ar fi *buba rea, mătricea, izdatul, deochiul*, se obișnuia să se înfigă în pământ cuțitul cu care s-a descântat. Pământul elimină posibilitatea contagiunii cu alte persoane și oferă un nou început suferințului, o nouă naștere în chip de om sănătos. Imaginată ca mamă a omenirii, glia (*Dea sancta Tellus*) poate avea această capacitate regeneratoare.

Credințele vechi interziceau vărsarea de sânge omenesc pe pământ, la lumina soarelui, ca fiind un act de maculare universală, cu consecințe nefaste pentru comunitatea respectivă: „[...] pământul este o divinitate puternică, care, pângărit și rănit de sângele omenesc vărsat, trebuie îmblânzit prin sacrificii”⁵. Pe de altă parte, acest lichid biologic, „impregnat în întregime cu aura individuală a donatorului”⁶, trebuie ferit de eventualitatea efectuării unor acte de magie neagră.

Cea de a doua practică magică utilizată în scopuri hemostatice, despre care I.-A. Candrea afirma, în cunoscuta sa monografie asupra medicinei populare românești, că este răspândită „în toată țara”⁷, constă în înnodarea părului din creștetul capului. În cele mai multe cazuri, se leagă câteva fire de păr sau câteva şuvițe din vârful sau din moalele capului (Cașin și Lichitișeni–Bacău, Ibănești, Românești, Răuseni și Sulița–Botoșani, Cujești, Gârcina, Nemțisor și Traian–Neamț, Horodniceni și Preutești–Suceava, Grivița și Rânceni–Vaslui). Uneori tot părul se adună în creștetul capului: „se leagă părul moț” (Valea Mare–Vaslui), „fi înnozi părul în vârful capului” (Buhalnița–Neamț), „legam părul ciot în vârful

³ *Ibidem*, p. 62.

⁴ I.-Aurel Candrea, *Folklorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 389–391.

⁵ Sir James George Frazer, *Folklorul în Vechiul Testament*. Traducere și adaptare de Harry Kuller, București, Editura Scripta, 1995, p. 41.

⁶ Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*. Vol. II. Traducere din limba germană de Dana Petrache, București, Editura Saeculum I. O., 2002, p. 385.

⁷ I.-Aurel Candrea, *op. cit.*, p. 401.

capului” (Dumeni–Botoșani). Alteori, șuvițele de păr din vârful capului sau doar câteva fire se leagă în formă de cruce (Concești, Curtești și Mănăstirea Doamnei–Botoșani, Mihoveni și Vama–Suceava, Obârșeni–Vaslui).

Numărul firelor de păr strânse cruciș este, în majoritatea atestărilor din Moldova, de trei (Berzunți, Rădeana și Șendrești–Bacău, Leorda–Botoșani, Tudor Vladimirescu–Galați, Berezlogi, Cucuteni și Reditu Mitropoliei–Iași, Grumăzești, Grințieș și Vulpășești–Neamț, Punișeni, Stâncășeni și Valea lui Darie–Vaslui, Repedeă–Vrancea). Când se înnoadă nouă fire de păr, acestea se împart în trei legături de câte trei fire (Ciurea–Iași). Se mai împletesc „patru legături de păr în vârful capului, sub formă de cruce. Se ține așa legat trei zile” (Perieni–Iași). Întâlnim și situații în care se strânge părul în jurul capului (Hălceni–Iași), se leagă trei noduri din el (Oțeleni–Iași), „îi înnozi păr în trei locuri pi cap” (Tarnița–Bacău), sau tot părul este prins „în cioturi pe cap” (Vlăsinești–Botoșani).

Acțiunea de împletire a firelor de păr în cruciș este suplimentată de alte gesturi magice: „se pune bolnavul cu fața în sus, se presară cenușă de 3 ori, cu cele 3 degete de la mâna dreaptă în cap și se înnoadă părul în vârful capului” (Șipote–Iași). Alteori se ia un inel de cununie prin care „pitreci 9 picături di sânge”, după care se leagă trei fire de păr în capul suferindului, iar apoi „îi dă și *Epistoliile* să le citească” (Perieni–Vaslui). Părul se leagă în creștetul capului împreună cu un inel de cununie (Icușești–Neamț) sau cu câteva fire de lână roșie (Valea Seacă–Iași).

Efectul terapeutic al legării firelor de păr este considerat a fi deosebit de puternic: „nu-i mai curgi sânge niciodată” (Corni–Botoșani). Se înlătură în acest fel cele mai nocive vrăji, întrucât pacientului „i se înnoadă părul în vârful capului pentru că îi *răsdiochiat*” (Heleșteni–Iași). Este vorba de o practică prezentă nu numai în cazul hemoriniilor, ci și în cel al altor tipuri de hemoragii, cum ar fi cele care însoțesc nașterile dificile, când se crede că suferindelor li s-a făcut *pe ursită* (Brehuiești–Botoșani).

Spre deosebire de ascunderea picăturilor de sânge, unde gestul magic este însoțit și de o ofrandă *sui-generis*, înnodarea părului constituie un rit de magie activă în stare pură. Pragmatismul acestui act nu exclude însă vehicularea unui simbolism arhaic. La prima vedere, este greu de decelat relația dintre strângerea în cruciș a șuvițelor de păr din creștetul capului și procesul hemostatic scontat. Ca și sângele, părul era considerat în mentalitatea primitivă ca fiind o substanță esențială pentru existența individului și chiar ca sediu al vieții⁸.

Analizând episodul biblic despre Samson și Dalila, J. G. Frazer sublinia că numeroase populații consideră că pletele conțin în ele forța vitală a unei ființe umane. Numeroase mituri și povești au drept eroi oameni puternici, conducători de oști, de cetăți, de state ș. a., care nu pot fi învinși decât după ce li se smulg din cap anumite fire de păr. Așa se povestește despre Laubo Maros din insula Nias, la vest de Sumatra, despre Nisus, regele Megarei (tatăl Scyllei), sau despre Pterelaus din Taphos⁹.

⁸ Alfred Bertholet, *Dicționarul religiilor*. Ediție în limba română de Gabriel Decuble, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1995, p. 337.

⁹ Sir James George Frazer, *op. cit.*, p. 143–144.

Mai târziu, în perioada medievală, se spunea că toată puterea vrăjitoarelor sta în părul lor lung, revărsat pe umeri. Obiceiul de a lăsa copilului mic, până la un an, părul netuns și de a i-l scurta mai apoi cu mari precauții, printr-un întreg ceremonial efectuat de nașii de botez, constituie o altă dovadă a supraviețuirii convingerii că există o relație strânsă între firele de păr și viața omului.

Când, prin hemoragie, este amenințată una dintre porțile sufletului, se recurge la apărarea integrității ființei umane prin blocarea celeilalte substanțe pneumatice, prin intermediul unui nod protectiv. Simbolismul nodurilor, ca semne ale vieții și, mai ales, ca modalități apotropaice de stopare a unor procese nocive, intervine astfel în potențarea actului magic. Părul înnodat în formă de cruce constituie în acest caz un talisman, un semn de ocrotire, ca și antrelacurile, spiralele și torsadele din cadrul numeroaselor culturi universale.

Nodul, ca magie de închidere, oprire și chiar involuție, este considerat atât de important încât, atunci când există un pericol real pentru viața persoanei respective (cum se întâmplă în cazul hemoragiilor parturientelor), este utilizat chiar dacă se află în contradicție cu logica hierofanică a împrejurării date. Se știe că, pentru a ușura nașterea, moașa are grijă să dezlege orice nod din hainele femeii aflate în chinurile facerii și să-i despletească părul. Or, în momentul în care apare primejdia unei hemoragii, ea va fi nevoită să recurgă la un act de magie *transgresivă*.

Acționând pe cale magică pentru ocrotirea pierderii de substanță vitală, persoana inițiată (descântătoarea, terapeutul rural) se folosește de două practici bazate pe legea contiguității. Puterile vindecătoare se obțin prin intermediul principiului *Totum ex parte*.

Este limpede că și în ipostazele sale contemporane, după atâtea prefaceri și degradări la care a fost supusă de-a lungul timpului, gândirea magică rămâne la fel de fascinantă. Ea ne apare, așa cum sublinia Jean Servier, „ca o înțelegere a lumii de către om, cu ajutorul tehnicilor Invizibilului, fundamentale tehnicilor materiei. Ea este moștenirea a numeroase civilizații, în care fiecare gest a fost o cugetare sau o rugăciune, până la deriva occidentală a unui *materialism* care s-a dorit *științific*, lăsând în întuneric o imensă parte a cosmosului și spiritului uman”¹⁰.

ÉLÉMENTS MAGIQUES DANS LE TRAITEMENT DE L'HÉMORRHIE

RÉSUMÉ

En valorisant un riche fonds de documents ethnologiques inédits, présents dans les collections de *L'Archive de Folklore de la Moldavie et de la Bucovina* de L'Institut de Philologie Roumaine «A. Philippide» de Iași, ce travail aborde un problème du domaine de la ethnoïatrie. On analyse, du

¹⁰ Jean Servier, *Magia*. Prefață de Nicu Gavriluță. Traducere de Bogdan Geangalău, Iași, Editura Institutul European, 2001, p. 120.

point de vue de la médecine populaire traditionnelle et de la pensée magique, deux pratiques thérapeutiques archaïques visant des aspects curatifs dans le cas des hémorragies nasales. Les remèdes présentés concernent la protection du patient à travers «l'enterrement» des gouttes de sang dans le seuil de la maison, dans l'âtre ou dans la terre, ou par un nœud fait de trois cheveux ou de quelques mèches sur le dessus de la tête. Les pouvoirs guérissants du thérapeute du village traditionnel relève du principe du *Totum ex parte*.

*Institutul de Filologie Română
„A. Philippide”
Iași, str. Codrescu, nr. 2*